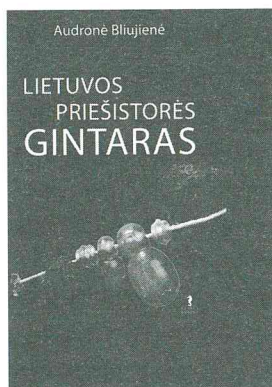

RECENZIJOS, DISKUSIJOS

AUDRONĖ BLIUJIENĖ. LIETUVOS
PRIEŠISTORĖS GINTARAS. VILNIUS:
VERSUS AUREUS, 2007, 560 p.

Besidomintys Lietuvos archeologija sulaukė vertingos ir reikšmingos knygos apie priešistorinį gintarą Lietuvoje. Knygos rengimą ir leidimą parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija ir Lietuvos Respublikos kultūros mi-

nisterija. Paėmus į rankas knyga iš tiesų palieka malonų įspūdį: gražiai apipavidalinta, padabinta prašmatniomis ir kokybiškomis iliustracijomis. Sprendžiant pagal Audronės Bliujienės bibliografiją ir pastarųjų metų nagrinėjamas temas, gintaru susidomėta jau prieš gerą dešimtmetį. Pirmasis straipsnis gintaro tema pasirodė dar 1993 m. (Bliujienė A. Užpelkių gintariniai papuošalai // Švyturys (Kretinga), 1993, liepos 21 d.). Taigi skaitytojų teismui pateiktas daugelio metų darbo rezultatas.

Kaip knygos įvade rašo autorė, „Gintaras, arba „šiaurės auksas“, neva Eridano upės kūdikis, nuo kurios legendinių krantų prasideda jo istorija, daugybę kartų aprašytas Europos ir, be abejo, Lietuvos mokslininkų darbuose. Kaip ir pridera „ginčų“ upės kūdikiui, jis buvo įvairių mokslinių diskusijų priežastis“. Taigi šia recenzija ir siekiama pristatyti naująją knygą bei padiskutuoti ar „pasiginčyti“ su autore gintaro tema.

Kad ir kaip būtų keista, tačiau lietuvių nacionalinėje sąmonėje išgarbintas gintaras (sudužę Jūratos gintaro rūmai, saulės ašaros, lietuvių merginų gintaro karoliai) susilaukė ne tiek jau daug dėmesio Lietuvos mokslininkų darbuose. Ypač tai pasakytina apie archeologus. Galima paminėti (neskaitant Rytprisių

ir Klaipėdos krašto literatūros) tik keletą gintaro tematikai skirtų Lietuvos archeologų mokslinių straipsnių. Tai J. Puzino ir M. Gimbutienės straipsniai išseivijoje, po vieną kitą straipsnį gintaro tyrimų tematika parašė A. Girininkas, M. Michelbertas, L. Vaitkuskienė, E. Jovaiša. Išskirtinį dėmesį gintarui ir jo dirbiniams skyrė A. Varnas, R. Sidrys ir knygos autorė. Nedideli skyreliai skirti gintaro dirbiniams yra didesnės apimties archeologijos monografijose. Tuo nesunku įsitikinti pažiūrėjus knygos pabaigoje pridėtą bibliografiją, A. Tautavičiaus sudarytą „Lietuvos archeologijos bibliografiją 1782–1998“ ar specialiai gintaro bibliografijai skirtą A. Bliujienės darbą (Amber in Lithuanian archaeological literature // Baltic amber: Acta academiae artium Vilmensis: Vilniaus dailės akademijos darbai. T. 22. Dailė. Vilnius, 2001, p. 285–315). Todėl nedvejojant galima teigti, kad pirmą kartą Lietuvos archeologijoje Audronė Bliujienė atlikto tokį aktualų ir didelės apimties darbą.

Knygos įvade autorė aptarė seniausius rašytinius šaltinius apie aisčius ir Baltijos jūros pakrantėse renkama gintarą, apie gintaro vardą, kalbininkų išsakytas nuomones dėl vardo kilmės. Tai daugmaž žinoma informacija iš kitų tyrinėtojų darbų. Kiek mažiau skaitytojams žinoma folklorinė ir tautosakinė medžiaga. Todėl šia prasme labai vertinga knygoje pateikta V. Vikes-Freibergos latvių folkloro tyrimų medžiaga. Autorė pastebėjo, kad praktiškai netyrinėta liko nei Lietuvos, nei Latvijos etnografinė medžiaga. Įvadą vainikuoja išvada, kad „jei šiandien savęs ir kitų paklaustume, kas ir kur yra „gintaro žemė“, atsakymas būtų vienareikšmis: tai Lietuva“. Norėdama sugriauti nusistovėjusius mitus autorė įvade iškelia sau užduotį „nemitologizuojant parodyti gintaro reikšmę baltų priešistorėje“.

Toliau seka temos dėstymas. Jau žvilgtelėję į knygos turinį pastebėsime, kad autorė knygoje aprėpia žymiai platesnius horizontus, negu nurodo knygos

pavadinime. Ketvirtas ir penktas knygos skyriai skirti gintaro šaltiniams Europoje ir Sembos pusiasalyje, šeštajame skyriuje aptariami seniausieji Europos gintaro dirbiniai, septintame rasime poskyrius apie gintarą Jutlandijoje bei Didžiojoje Britanijoje, aštuntajame, nors jis pavadintas „Ankstyvasis metalų laikotarpis ir gintaras baltų kraštuose“, skirtas gintarui Ūneticės, Otomani-Füzesabony, Mikėnų, Lužitėnų kultūrose, graikų, etruskų ar keltų gyventuose regionuose ir t.t. Taigi knygos pavadinimas ne visai atspindi jos turinį. Skaitytojas įvedamas į labai platų europinį gintaro tyrimo kontekstą. Jeigu atmestume skyrelius apie gintarą kaimyniniuose, o kartais ir gana tolimuose kraštuose, knygos apimtis turbūt sumažėtų per pusę.

Žvelgiant į knygos struktūrą atrodo, kad autorė siekia suntriguoti skaitytoją nuo pat knygos pradžios. Antrame skyriuje aptarusi svarbiausią lietuvišką literatūrą gintaro tematika, autorė imasi detektyvo darbo. Todėl trečiąjį ir turbūt stipriausiąjį knygos skyrių perskaitome kaip Agatos Kristi detektyvinį romaną. Tai Palangos neolito gintaro dirbinių rinkinio atsiradimo, gintaro karolių iš Raudondvario dvaro istorijos, net su gintaro tema nedaug tesusijusios Šėrnų ir kitų bronzinių žmonių figūrėlių istorijos. Skaitydamas tekstą tarsi susiduri su XIX a. muziejininkystės situacija: naujų atradimų, falsifikatų, apgaulių, išgarsėjimo istorijomis. Ne viską šiose sudėtingose istorijose pasiseka išnarplioti ir pačiai knygos autorei, bet archeologija tuo ir žavi. Autorei neužtenka lietuviškų radinių, todėl ji aptaria net ir asirų valdovų figūrėles iš gintaro, Ninevijos obelisko tekstą.

Atlaikę šį smūgį, ketvirtajame skyriuje vėl grįžtame arčiau prie nagrinėjamos temos. A. Bliujienė iš labai toli vėl palaiptams artėja prie gamtinių gintaro šaltinių Lietuvoje. Tai tarsi dar vienas knygos įvadas. Kartais gintaro gamtos telkinius autorė net kiek per daug sureikšmina. Skaitytojui susidaro įspūdis, kad gintaras kasamas vos ne visoje Europoje. Tačiau ir vėl save tarsi pagauna teigdama, kad pvz.: „Gintaro atsargomis išsiskiria Gdanskio įlanka, bet čia gintaras yra giliai, jo paieškos parodė, kad pramoninė gavyba šiuo metu nebūtų rentabili“ (p. 64). Tačiau kartu nepasakoma, kad ir senovėje ji taip pat

nebuvo rentabili, nepaaiškinama, kad tai dažniausiai geologinių tyrimų duomenys. Tuo vizualiai kiek sumažinama baltiško gintaro reikšmė. O dar toliau skaitant knygą (p. 194) jau rašoma, kad „Vakarų baltų pilkapių kultūros žmonės valdė turtingiausią „šiaurės aukso“ Sembos pusiasalį (Sembos pilkapių kultūra), jūros išplaunamo gintaro buvo Lietuvos pajūryje, taip pat gintaras buvo nesunkiai prieinamas (kasamas) Šiaurės rytų Lenkijoje. Taigi pačiame Baltijos jūros baseine gintaras buvo nevienodai prieinamas, o Lietuvos ir Latvijos pajūryje gintaro išteklių, deja, buvo tik minimalūs“.

Nuo penktojo knygos skyriaus tekstas jau žymiai nuoseklesnis. Aptarusi gintaro gavybą A. Bliujienė vėl pateikia naują perliuką – skyrelį apie Juodkrantės neolito dirbinių rinkinį ir jo istoriją. Norėčiau atkreipti dėmesį į pateikiamos medžiagos naujumą. Autore pati surinko didžiąją dalį šiuo metu išsklaidytos medžiagos. Tai darbas Lietuvos ir užsienio archyvuose, muziejuose, bibliotekose. Stebina sunkiai prieinamos naudotos literatūros gausa, naujos ar seniai užmirštos iliustracijos. Ne mažiau įdomus ir naujas skyrelis apie gintaro klodų ieškotojo ir kolekcininko grafo Felikso Vikentijaus Tiškevičiaus veiklą. Vėl randame labai įdomią ir Lietuvos nacionalinės bibliotekos fonduose užmirštą, 1958–1960 metais surinktą Kazio Papečchio informaciją apie XX a. pradžios gintaro paieškas Paliepgirių kaimo apylinkėse.

Nuo šeštojo skyriaus prasideda archeologinė informacija apie gintaro dirbinius, išdėstyta chronologine tvarka. Kadangi Lietuvoje paleolito ir mezolito laikų gintaro dirbinių nerasta, autorė septintame skyriuje, daugiausia remdamasi lenkų archeologų J. Burdukiewičiaus, R. Mazurowskio ir kt. darbais, skaitytojui pateikia informaciją apie to meto dirbinius ir jų stilistiką Baltijos jūros ir Šiaurės Europos regione. Be kitų autorių, rėmėsi ir lietuvių archeologo Mariaus Iršėno darbu apie gintaro dirbinius. Gaila, kad aptariant antropomorfinius ir zoomorfinius atvaizdus liko nepanaudota M. Iršėno daktaro disertacija. Tada skyrelis būtų aktualesnis Lietuvos skaitytojui.

Pirmieji gintaro dirbiniai rytinio Baltijos jūros regiono ir Šiaurės Rytų Europos miškų juostos paminkluose pasirodė tik ankstyvojo neolito pabaigo-

je, kai Litorinos jūros transgresijos Sembos pusiasalyje pradėjo plauti „mėlynąją žemę“, o jūros srovės išnešiojo ir paskleidė gintarą susiformavusiuose lagūniniuose pajūrio ežerėliuose bei jų apylinkėse. A. Bliujienė, remdamasi kitų autorių ir savo surinktais duomenimis, sudarė gintaro dirbinių neolito laikotarpiu paplitimo žemėlapij nuo Vyslos žemupio iki Kolos pusiasalio bei Suomijos (66 pav.). Žemėlapij papildė radimviečių priedas knygos pabaigoje. Šis ir kiti priedai leidžia apžvelgti autorės turimą duomenų bazę. Gaila, kad čia ir kituose prieduose bei knygos tekste Kaliningrado srities vietovardžiai vartojami dabartine rusų iškraipyta forma. Juk archeologinėje literatūroje buvo vartojami senesni pavadinimai, o akmens amžiaus gyvenvietės po karo mažai tyrinėtos. Juo labiau kad turime „lietuvišką“ Viliaus Pėteraičio paruoštą Tvankstos vietovardžių žodyną, Mažosios Lietuvos enciklopediją ir Lietuvių kalbos komisijos aprobuotą Kaliningrado srities vietovardžių rašybos žodyną. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad priedai pateikti skirtinga forma. Vieniems laikotarpiams nurodomi tik radimviečių sąrašai, kitur – ir papildomi duomenys. Septintajame skyriuje jau randame informacijos apie dirbinių ir gintaro žaliavos paplitimo arealus ir kryptis. Kiek nustebino autorės teiginys, kad „Remiantis turimais duomenimis, galima manyti, kad viduriniame, tiek vėlyvajame neolite Sembos pusiasalis, kuriame buvo didžiausi pasaulyje gintaro žaliavos klodai, buvo lyg ir „paribyje“ tarp rytinio ir pietrytinio Baltijos jūros gintaro dirbinių paplitimo regionų (1 pav.)“ (p. 116). Taip ir norisi autorės paklausti, kas, jos manymu, yra „paribys“, o gal tai centras. Norėtusi sugrįžti ir prie 1 pav. Kaip šio žemėlapijo autorius jį nurodo R. Klebsą, R. Mazurowskį ir R. Bismarcką. Vis dėlto man, kaip, manau, ir kitiems skaitytojams neaišku, kas iš jų konkrečiai nubrėžė nedidelį rutuliuką aplink Sembą, pažymėtą II arealu, kas Lenkijos Pamaryje (Pomeranijoje) juodai nudažė pakrantę kaip svarbią gintaro žaliavos radimvietę. Žymiai įdomesnė ir įtikinamesnė informacija apie gintaro apdirbimo centrus bei pačių dirbinių įvairovę ir gausą. Kai kurių dirbinių interpretacija (pvz., „dviašmenio kirvelio formos kabučiai“, p. 155–157) kelia abejonių. Juo labiau kad

autorė kitame skyriuje tokios pačios formos dirbinius jau vadina dvigubomis sagomis (p. 226–228, 132 pav. ir kt.). Galima „pasiginčyti“ ir dėl mainų krypties vėlyvojo neolito laikais (117 pav.). Ypač abejonių kelia mainų kryptys Rytų Lietuvoje, Nemuno žemupyje ar Lietuvos Užnemunėje. Neaišku, kodėl mainų keliai neveda į pietus ar pietvakarius nuo Sembos pusiasalio. Nors žemėlapijo autorius nenurodytas, bet galima numanyti, kad pagrindu buvo paimti latvių, estų ar/ir suomių archeologų darbai. Manau, šia tema dar reikalingi papildomi tyrinėjimai.

Sveikintina, kad autorė knygoje per gintarą nemažai dėmesio skiria senosios pasaulėžiūros rekonstrukcijai. Tai leidžia pažinti ne tik dvasinės kultūros apraiškas, bet parodo ir socialinės visuomenės sąrangos vaizdą. A. Bliujienė, tyrinėjanti papuošalus, jų ornamentiką, stengiasi atskleisti daugelio dirbinių simbolinę prasmę ar paskirtį, aptaria gintaro aukas, skandinamas vandenyje ir aukojamas kapuose.

Aštuntas knygos skyrius skirtas ankstyvųjų metalų laikotarpio dirbiniams baltų kraštuose. Autorė gana kruopščiai surinko visus to meto žinomus gintaro dirbinius baltų kraštuose. Iš tiesų tas gintaro dirbinių skaičiaus sumažėjimas yra labai akivaizdus. Tuo nesunku įsitikinti palyginus 117 ir 118 pav. žemėlapius. Manau, kad autorei tikrai pavyko sugriauti mitą apie gintaro dirbinių gausą minėtu laikotarpiu. Bet ir vėl prisiminkime jau cituotą mintį „Vakarų baltų pilkapių kultūros žmonės valdė turtingiausią „šiaurės aukso“ Sembos pusiasalį (Sembos pilkapių kultūra)“ (p. 194). Taip ir nesupranti, sumažėjo to „šiaurės aukso“ ar ne. Gal reikėtų paieškoti to sumažėjimo priežasčių (ar tai lėmė, kad vakarų baltai neįsileido kaimynų prie gintaro šaltinių, gal tai lėmė tuo metu pakitusios gamtinės sąlygos, gal jūros lygio svyravimai (apie tai užsimenama p. 204), vėjo krypties pasikeitimai). Šiame skyriuje A. Bliujienė, remdamasi gausia literatūra, aptaria ir palygina įvairių regionų socialinius klausimus, importą, lobius, prekybos tinklą ir kt. Tačiau grįsdama vieną mintį autorė neretai prieštarauja jau anksčiau išsakytomis mintims. Tai, matyt, dėl iš tikrųjų gausiai naudotos literatūros ir skirtingų kitų autorių nuomonių.

Be abejo, autorė susidūrė su skirtingoje literatūroje naudojama skirtinga terminija. Neretai kai kuriems dirbiniams apibūdinti lietuvių kalboje net neretame terminų. Todėl autorė išverčia ar nurodo originalo kalba vartotus terminus. Kai kurie vertimai nėra pakankamai tikslūs, pvz., p. 223–224 kalbama apie „smuiko formos kabučius“ ir nurodomas vokiškas terminas (Violinstegförmige Bernsteinstücke). *Violin steg* nėra smuikas, bet viena iš smuiko sudėtinų dalių. Toks patikslinimas geriau atspindi minėtų kabučių formą.

Apskritai norėtųsi aptarti VIII. 6. 5. poskyrį „Gintaras ir Lužitėnų kultūra“. Skyrelis yra gana trumpas. Autorė teigia, kad „ankstyvojo Lužitėnų kultūros etapo laidojimo paminkluose gintarinių papuošalų nėra daug...“ (p. 238), tai paaiškina tuo, kad „pirmasis pietinių kultūrų susidomėjimas gintaru buvo išblėšęs“ (p. 238–239)... Toliau, remdamasi lenkų archeologų J. Dąbrowskio, R. F. Mazurowskio, Z. Bukowskio darbais, teigia, kad „gintaro reikšmė Lužitėnų kultūrai pervertinta, nes neatrodo, kad gintaras buvo svarbus Lužitėnų kultūros žmonių mainų ekvivalentas“ ir kt. Tačiau A. Bliujienė visai nepamini Kaliningrado srities tyrinėtojų darbų (V. Kulakovo, M. Gusakovo, V. Timofejevo), kuriuose net teigiama, kad Lužitėnų kultūros žmonės veržėsi į Sembos pusiasalį ir buvo apsigyvenę prie Palvininkų (prie pat dabartinių gintaro kasyklų).

Praleisdami skyrelį apie gintarą ir graikus, etruskus bei keltus, taip pat mintis apie ankstyvojo metalų laikotarpio transkontinentinę prekybą, kuriuose autorė dažniausiai perpasakoja kitų tyrinėtojų mintis, vėl randame baltams, baltų gintarui ir baltų kultūrai labai svarbų skyrį „Aisčiai ir *glesum* epocha“. Tai pirmųjų m. e. amžių epocha. Juk žinome, kad M. Gimbutienė šią epochą buvo pavadinusi aisčių „aukso amžiumi“. Tai gintaro prekybos klestėjimo laikotarpis, tai Romos imperijos įtakų laikotarpis ir t. t. A. Bliujienė tarsi panaudoja naują pavadinimą „*glesum*“ epocha. Nesuprantu, kam lietuvių archeologijoje vartoti tiek daug svetimų žodžių. Jau tapo madingi „*barbaricum*“, „*commercia*“, „*Pauckenperlen*“, „*millefiori*“, „*Berlock*“ ir kt. terminai. A. Bliujienė

jų vartoja ypač daug, tarsi jų gausa turėtų padidinti ar sumažinti teksto moksliskumą. Skyrelis pradeda to meto rašytinių šaltinių apžvalga, ypač daug dėmesio skirdama svarbiausiems Publijaus Kornelijaus Tacito, Plinijaus Vyresniojo, Klaudijo Ptolemėjus veikalsams. Tekstai yra išnagrinėti gana smulkmeniškai ir duomenys palyginti su archeologijos duomenimis, todėl šiame skyriuje A. Bliujienė sugriauna ypač daug mitų. Tačiau taip pat išryškėja ir kita pusė. Ypač pasitikima lenkų archeologų J. Kollendos, W. Nowakowskio teiginiais. Vis dėlto, manau, per mažai naudotasi ikikariniais Rytų Prūsijos archeologų darbais ir pokariniais Kaliningrado srities tyrinėjimų duomenimis. Nėra duomenų iš Latvijos ir kitų kaimyninių kraštų. Tai labai vaizdžiai atspindi A. Bliujienės knygoje įdėti žemėlapiai (pav. 158, 159, 160, 187). Knygos prieduose nurodomos jau tik radimvietės iš Lietuvos (priedai 7, 8). Dėl šios priežasties skaitytojui sunkiau suvokti pasikeitimų gintaro prekyboje mastą. Griaudama mitus autorė su kai kuriais lietuvių autoriais iš viso nediskutuoja. Aptardama R. Sidrio straipsnius tik nurodo netikslus statistikos duomenis.

Negalėdamas šioje recenzijoje smulkiai aptarti visų knygoje dėstomų teiginių, galiu tik konstatuoti, kad nuveiktas ištis milžiniškas darbas. Knygoje aprašyti gintaras ir baltai tautų kraustymosi, vikingų laikais ir ankstyvaisiais viduramžiais. Šiuose skyriuose nėra didelių ekskursų į Europos archeologinę medžiagą. Todėl Lietuvos archeologijos specialistams ir mėgėjams jie bus prieinamesni ir suprantamesni. Juos reikia perskaityti patiems. Manau, skaitytojais patys įvertins knygos turinį. Iš tiesų autorė stengiasi būti nešališka, remtis konkrečia archeologine medžiaga. Manau, knygoje išdėstyti teiginiai dar ne kartą bus diskutuojami archeologų darbuose. Manau, knyga kai kuriems skaitytojams sukels apmąstymų, kai kurie atsisakys stereotipinių mitų, kai kuriems gal net sukels pasipiktinimo. Knygą verta perskaityti, ji gali būti gera dovana tiek Lietuvos skaitytojams, tiek užsienio svečiams. Knygos pabaigoje yra didelės apimties santrauka anglų kalba, asmenvardžių, vietovardžių rodyklės.